



Для судової системи нашої країни березень нинішнього року стане, без перебільшення, знаменним: Верховному Суду України виповниться 90. Його діяльність і будні, що тепер вилилися в цікаву та напружену історію, нерозривно пов'язані з розвитком суспільства, утвердженням демократії, законності та правопорядку. В цій історії, немов у дзеркалі, можна побачити етапи становлення та вдосконалення вітчизняної третьої влади — судової.

Одним із яскравих її представників є суддя Верховного Суду України у відставці **В.І. Кононенко**. І наш вибір для інтерв'ю — не випадковий, адже Віктор Іванович представляє цілу плеяду тих, кого з усім правом називаємо патріархами юриспруденції, людьми його величності Закону. Отож тут справа не лише у віці (у серпні минулого року йому виповнилося 75), а здебільшого в досвіді, в активній професійній та громадянській позиції цієї людини. Тож ми ведемо мову про ювілей Верховного Суду України, про стан та перспективи вітчизняної судово-правової системи, якій В.І. Кононенко безпосередньо віддав більшу частину свого життя, про роль та місце в ній окремих особистостей.

Віктор Кононенко:

«...МИ МАЛИ ІДЕАЛЬНУ ВИЩУ СУДОВУ ІНСТАНЦІЮ»

— Шановний Вікторе Івановичу, мабуть, буде доречним почати розмову з ознайомлення читачів нашого часопису, особливо молодих, суддів-початківців, із деякими рядками Вашої біографії...

— Один мій знайомий, прізвище якого відоме всім, на такого роду запитання завжди відповідав, що казати, мовляв, нічого, адже я — типовий представник свого часу. Тому радше скажу не про себе, а про колег, які мене оточували, коли перейшов працювати до Верховного Суду УРСР: усі ми були типовими представниками свого часу, вихідцями з народу. Працюючи секретарем партійної організації вищого судового органу республіки, звернув увагу на певну «однаковість» біографій членів Суду. Народження — у простій сім'ї (переважно селянській), закінчення школи, служба в армії, де звичай відбувався вибір професії юриста, відповідна вища школа, а потім — усі шаблі професійного зростання: районний, обласний, Верховний суди.

І ще типовою рисою для цього покоління було те, що воно називалося «народним» не формально, не за циркулярами, а, як кажуть, від душі. Бо були справді народними. Обиралися народом, звітували народу, судили, чітко знаючи інтереси цього народу.

Мені залишається дещо уточнити щодо себе. Народився в багатодітній сім'ї на Запоріжжі. Дитинство було босоногим і голодним, але, так само, як і в кожного з нас, щасливим. До служби в армії (у прикордонних військах) працював помічником комбайнера, трактористом. На щастя, на життєвій стежині зустрілися розумні офіцери, які й порадили вчитися на юриста. Тож як «захворів» у ті роки на цю професію, так і досі не можу позбавитися від

такої «хвороби». Ще студентом — випускником Харківського юридичного інституту був обраний суддею одного з районів м. Керчі. Потім запросили до Кримського обласного суду, а ще через певний час — до Верховного Суду УРСР. Ось так, якщо коротко...

— Під час горбачовської перебудови Вам, як тоді казали, виявили високу довіру, запросивши працювати у Верховний Суд СРСР. Які обов'язки на Вас були покладені, яке коло питань довелося вирішувати? Чи брали участь у розгляді так званих резонансних справ?

— Скажу відверто, що це стало піком моєї роботи та й життя. Віддаю належне Щасливому Випадку, який завітав до мене пізньої пори в червні 1989 р. Тоді телеграмою за підписом голови Верховного Суду СРСР Євгена Смоленцева мене запрошували прибути до Москви для участі у демократичних виборах суддів цього органу.

Окремо хотілося б сказати про тодішнього (й останнього) голову Верховного Суду СРСР Євгена Олексійовича Смоленцева, який нині живий і сягнув 88-річного віку. Він не мав учених ступенів, але виявив себе як грамотний юрист, котрий глибоко

вникав у суть речей. Євген Олексійович був професіоналом. А щоб таким стати, слід присвятити цій справі все життя. Без залишку. Так і зробив Смоленцев.

Ми працювали в умовах, відверто кажучи, розгулу демократії. Верховна Рада СРСР, по суті, процес виборів суддів чи Генерального Прокурора перетворювала на прискіпливий і принизливий допит. Не буду на цьому зупинятись, оскільки пам'ятаємо як Гдіяна і Іванова, так і тих, проти кого була направлена їхня «демократична» манера переслідувань. Скажу лише, що ми, кандидати в судді Верховного Суду СРСР, успішно пройшли це чистилище. Приступили до своєї роботи практично наступного дня після обрання. На нас навалилася лавина справ найрізноманітнішого характеру. Ви запитусте про резонансні справи, але такими була чи не кожна третя, яку розглядав Верховний Суд СРСР. Чого варта лише реабілітація, яка в юридичній площині лягла на наші плечі. Сотні осіб, в істинності звинувачень яких потрібно було розібратися.

Із такої ж категорії були й кримінальні справи. Могутній і, як говорили, непорушний СРСР хитався й ось-ось мав розвалитися. Тріщини в його тілі



У залі засідань Пленуму Верховного Суду СРСР вершилися справи найвищої судової інстанції. В.І. Кононенко — третій праворуч (січень 1992 р.)

робили явними страшні зловживання високих посадових осіб. Мені довелося розглядати справу щодо першого секретаря Каракалпацького обкому КПРС Камалова, який був одним із фігурантів у так званій «бавовняній» справі. Суддів втягували у велику політику. Так, мені довелося зазнати принижень від відомих російських демократів, коли я розглядав справу сумнівного «діяча» Манучарова. Не час і не місце розповідати про перебіг цієї справи, хоча вона дуже і дуже показова для наших новітніх часів.

Я тоді потрапив у судову інстанцію, де, як мовиться, на кожному квадратному метрі було сконцентровано величезну кількість юридичного досвіду, професійного інтелекту та практики здійснення судочинства. Беручи участь у Пленумах Верховного Суду СРСР під головуванням Є.О. Смоленцева, кожен із нас відчував, що тут вирішуються доленосні для країни питання. Чи то боротьба з наркоманією, розкраданнями, чи правовим роз'ясненням, що є спекуляцією, а що такою назвати не можна. Засідання Пленуму були школою професіоналізму.

На жаль, в «еталоні правосуддя» судилося попрацювати короткий термін. Він яскраво спалахнув і тут же погас. Однак Євген Олексійович зробив усе від нього залежне, аби кожен суддя із складу Верховного Суду СРСР був надалі працевлаштований. А щодо мене, то він направив листа особисто Президентові України Леоніду Кравчуку щодо працевлаштування на ту посаду, з якої я виїхав до Москви: судді Верховного Суду України. Не сталося, як гадалося, але то вже інша тема... Зате

на посаді консультанта Верховної Ради України я брав участь у розробці Концепції судово-правової реформи...

— 90 років Верховному Суду України... На Вашу думку, що за цей поважний період вдалося досягти в юриспруденції, а над чим ще потрібно добре попрацювати?

— Майже два десятиліття моєї професійної діяльності віддано Верховному Суду. Тому... Правильно кажуть, що все пізнається у порівнянні. Будемо відвертими, що Верховний Суд пережив не кращий свій період. А якщо справедливо, то, мабуть, найгірші часи за всі ці роки. Бо його просто розвалювали. Однак така ситуація зробила очевидною одну просту річ: виявляється, раніше, зокрема в радянські часи, ми мали ідеальну вищу судову інстанцію. Зразок у системі правосуддя. Хоч би з якого боку на це дивитися. Отой загальний судовий нагляд, який здійснював Верховний Суд і на що так несамовито накиннулися доморошені демократи, давав змогу відправляти правосуддя не тільки якісно, а й однаково всіма судами республіки. Верховний Суд був судом першої інстанції, якщо йшлося про особливо резонансні справи, касаційною інстанцією, а також інстанцією з розгляду справ за нововиявленими обставинами. Дуже важливою обставиною бачу те, що Верховний Суд був наділений правом законодавчої ініціативи.

На думку зарубіжних колег, ми мали дуже досконалу вищу судову інстанцію, яка не тільки була схожа на кращі світові зразки, а й могла

поділитися цінним досвідом, але чомусь звели її нанівель і тепер проводите реформи. Це розумно?

— Озираючись у минуле, які уроки, на Ваше переконання, слід винести нинішньому поколінню, аби надалі не припускатися огривів, а то й фатальних помилок?

— Ще тільки ступивши на стезю судді, я усвідомив: потрібно завоювати авторитет серед людей. Це все — і твоя кар'єра, і твій спокій, як і твоє велике випробування. Тим більше, що я був, у прямому розумінні, суддею від народу. Тому мав бути і для народу. Ось періодично і проходив іспити на здобуття цього авторитету. Вперше тоді, коли мене обирали трудові колективи народним суддею районного суду. Потім через шістнадцять років, коли обирався суддею Верховного Суду України. Пам'ятаю слова тодішнього голови Верховного Суду УРСР Олександра Никифоровича Якименка: «Для того, щоб стати суддею Верховного Суду, потрібно попрацювати мінімум три роки. Вивчити судову практику колег і виробити власний почерк. Авторитет судді залежить тільки від законності та справедливості прийнятих ним рішень».

Ось це, насамперед, слід пам'ятати нинішнім молодим суддям. А не щось інше, другорядне. Під час відправлення правосуддя, як мені казали мої вчителі, суддя має бути вільним від себе. Дуже мудрі слова!

— 20 листопада набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України. З цього приводу, так мовити, пакет запитань щодо реформування судово-правової

системи. Зокрема, чи можна проводити новації у судах, не змінюючи при цьому систему інших учасників судового процесу? Або таке: чи зможе адвокатура успішно «проковтнути» дуже широкі повноваження, надані новим КПК? Що це нововведення вимагає від суддів? Судова реформа — це зміни, які хочуть люди чи на які очікує влада?

— Будь-яка реформа в демократичній державі повинна здійснюватися в ім'я людини. Особливо це стосується судово-правової системи. Яка користь народу від того, що зростає роль Вищої ради юстиції? Навіщо людям знати про проблеми Верховного Суду? Їм потрібно інше: прийти до суду і відстояти свої права. Швидко й якісно. Щодо КПК, то суспільство чекало на цей дуже важливий правовий документ понад два десятиліття. Саме стільки років тому до законодавчого органу України була передана перша редакція цього Закону. І саме стільки Верховна Рада «вдосконаливала» КПК. Ясна річ, якби цей Кодекс з'явився раніше, цілком можливо, що ми б уникли цілої низки політичних та юридичних баталій, які рвали суспільство на частини. Можливо, що не було б такого шаленого тиску на судово-правову систему з усіх боків. Мабуть би, не було б такого негативного іміджу суду, який нав'язаний нашим громадянам. Я скажу відверто: відповідно до цього Кодексу буде дуже важко справитися з тією купою проблем, що нагромадилася. Головне полягає у тому, що ті, хто зобов'язаний його виконувати, мають жити всіх належних заходів, щоб він працював. А не імітувати виконання, як

це у нас повелося. Тільки тоді документ діятиме ефективно.

Говорити про те, чи гарний він, а чи ні, не можемо. Закон на те й закон, щоб його виконувати. Однак, якщо дивитися на документ очима стороннього спостерігача, то новації у ньому істотні.

Багато змін торкнулося права на захист. Практично паралельно вийшов новий Закон про адвокатуру. Тож нині цій стороні процесу надані якнайширші права. Навіть сумнів бере: а чи встигнуть адвокати відповідно перебудуватися? Адже, крім усього іншого, адвокат за новим Кодексом повинен мати надвисокий авторитет. Інакше надані йому права самому здійснювати слідчі дії, призначати експертизи тощо не будуть реалізовані або вилляться в таку собі пародію на захист, викликаючи конфлікт. Надії покладаються на адвокатуру великі. Складається навіть таке враження, що нині право на захист здобуло перевагу над звинуваченням. І це зрозуміло: вітри демократії дмуть іноді сильно.

Приміром, Кодекс скасував таку поширену процедуру, як передача кримінальних справ на додаткове розслідування. Ось те, що ми називаємо революційним рішенням. Бо це прогрес для нашого правосуддя. Нині суд має вирішувати не передавати справу на дорозслідування, а виносити виправдувальний вирок. Якщо дещо заглибитись в історію, то в практиці вітчизняних судів виправдувальні вироки не набули масового характеру.

Тож суддям доведеться дуже серйозно перебудуватися. Зрештою, так само серйозно,

як і сторонам у процесі. Запроваджена така посада, як слідчий суддя. Це той, хто повинен здійснювати певною мірою судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

У положення КПК записано, що має бути створений Слідчий комітет України. До речі, спроба така робилася, починаючи ще з 1992 р., коли приймалася Концепція судово-правової реформи. Але ця структура так і не запрацювала. Бо головна тут умова — створити всі можливості для появи незалежного слідства. Щоб слідчі вийшли з-під підлеглості МВС, прокуратури, СБУ та навіть податкової служби.

Усі, природно, чекають якості як слідства, так і судочинства. Дотримання всіх тих принципів, що закладені в новому КПК. А він вводить і суд присяжних засідателів. Це також дуже і дуже важливе питання. Розробляючи Концепцію судово-правової реформи 1992 р., ми вирішили, що інститут присяжних вводити в тій ситуації дочасно. Хоча б навіть тому, що не було можливості створити подібний інститут. Не кажучи про те, що мали негативні прецеденти створення суду присяжних в інших республіках колишнього СРСР. Подібна норма, відверто кажучи, поки що на теренах пострадянського простору не прижилася. Суд присяжних, приміром у Росії, показав себе не з кращого боку, скажімо, у резонансній справі замаху на Чубайса.

При розробленні КПК України пішли дещо іншим шляхом. Участь присяжних засідателів поки що передбачається у справах, де фігурують кримінальні статті, пов'язані з мірою покарання у вигляді довічного ув'язнення. Та й кількісний



Судді Верховного Суду України. В.І. Кононенко — перший праворуч (грудень 1997 р.)



У залі засідань Пленуму Верховного Суду України. На фото (зліва направо): суддя Верховного Суду України В.О. Паневін, голова Апеляційного суду Сумської області І.С. Лященко, суддя Верховного Суду України В.І. Кононенко, секретар Пленуму, суддя Верховного Суду України М.П. Селіванов, доктор юридичних наук А.О. Селіванов (червень 2002 р.)

склад суду присяжних передбачено дещо скорочений. Бачу, що сама процедура введення інституту присяжних викликатиме певні складнощі. Скажемо так, природні. В усякому разі механізм введення такого суду повинен бути продуманий до деталей. Суд присяжних має працювати на справедливість. А загалом скажу так: складається враження, що судово-правову систему засмикали. У підсумку всіх реформ та діянь їх авторів вона, на мій погляд, не наблизилась до людей, як це декларувалося, а віддалилася.

— Вам доводилося працювати з багатьма нині відомими суддями. В очікуванні такої важливої події, як 90-річчя Суду, про кого хотілося б згадати особливо, про кого добре слово сказати?

— Якщо йдеться про нашого ювіляра, то не можу не оцінити допомогу та підтримку мене, молодого тоді судді Верховного Суду, з боку Петра Григоровича Цупренка, Василя Дмитровича Ярославського, Галини Миколаївни Омеляненко та ін. Загалом мої спогади переповнені долями колег. Скільки цих доль перетнулося з моєю! У житті мені поталанило. Більшість суддів, які за віком та статусом були моїми вчителями, пройшли страшні дороги війни. Це було особливе покоління — морально стійких, до глибини мудрих і грамотних. Вони були наділені винятковими людськими якостями: творити добро і прагнути справедливості. Образно кажучи, це були «галерні раби», і лише з тією різницею, що були «прикуті» не до весел, а до Закону.

А хіба можу забути суддів, з якими пліч-о-пліч працював! Це, насамперед, Василь Тимофійович Маляренко, Федір Васильович Белах, Василь Гордійович Білоусенко, Петро Пилипович Пилипчук, Анатолій Іванович Редька, Петро Іванович Шевчук, Віктор Єгорович Скомороха, Гаврило Іванович Давиденко, Євген Васильович Шелудько, Петро Архипович Чеберяк, Михайло Михайлович Макаренко, Ганна Миколаївна

Завгородня, Василь Васильович Земляной, Микола Миколайович Цитович, Петро Миколайович Дятлов, Лідія Михайлівна Латишева, Євдокія Яківна Аніщенко, Олександр Олександрович Авраменко, Володимир Сергійович Стефанюк... Та можу десятками називати імена — хай пробачають живі і прощають покійні, що їх не згадав у тексті. Усіх їх пам'ятаю.

Мені пощастило працювати з трьома Головами Верховного Суду: Олександром Никифоровичем Якименком, Георгієм Андрійовичем Бутенком та Віталієм Федоровичем Бойком. Усі вони вирізнялися високим професіоналізмом, організаторськими здібностями. У різні часи вони міцно тримали єдність колективу, спрямованість його на виконання завдань.

— Щоб Ви побажали нинішнім суддям Верховного Суду України, а також тим, кому доведеться тут працювати в майбутньому?

— Щоб Верховний Суд України, нарешті, був поновлений у своєму колишньому статусі й став істинно вищою судовою інстанцією країни, почителем (у кращому розумінні слова) всієї судової системи.

Тоді тут, як і колись, працюватимуть найдостойніші. Бо інші просто не втримаються.

— На сьогодні Ви очолюєте Асоціацію випускників Харківського юридичного інституту (нині — Національний університет). Цей вуз став доброю школою виховання багатьох відомих постатей... Скажіть, будь ласка, яка роль Асоціації із підготовки професійних, морально стійких та об'єктивно принципових фахівців третьої влади?

— 21 березня 2012 р. в Харківському національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» відбулися збори випускників різних років. Для майбутніх правників наголошу, що цей вуз — всесвітньовідомий навчальний і науковий центр із понад двохсотлітньою історією та традиціями. Він заслужено пишається своїми випускниками, які отримали якісну освіту, що відповідає міжнародним стандартам. Це надає можливість займати керівні посади у державних структурах і бізнесі. Тому важливо постійно підтримувати партнерські та дружні стосунки із колишніми студентами.

За час роботи нашої Академії ми, нарешті, прийшли до єдиного рішення: об'єднатися навколо рідної Alma mater. Адже основна мета Асоціації — організувати унікальний колектив на основі спільних інтересів, щоб колишні випускники мали змогу постійно підтримувати зв'язок, радіти успіхам і, за потреби, допомагати один одному у важку хвилину. Охоче бачитимемо у своїх рядах і тих, хто ще не з нами.

Підсумовуючи нашу розмову, скажу так. Ніколи не шкодую, що (чи то за покликком душі, чи за збігом певних обставин) вибрав важку, але разом із тим почесну роботу судді. Розумію, що я, як професіонал, не відбудуся б, якби поруч не було моїх колег, відданих справі сповна. Головне кредо у їх житті — справедливість. Ця людська якість дає джерело істини, а істина — це сонце розуму...

— Дякую за змістовну бесіду.

Спілкувався Олександр БАРКАН.



Колішні заступники голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Є.І. Овчинников, В.І. Кононенко, суддя Верховного Суду України В.В. Земляной, суддя Верховного Суду України у відставці Г.І. Давиденко (жовтень 2001 р.)